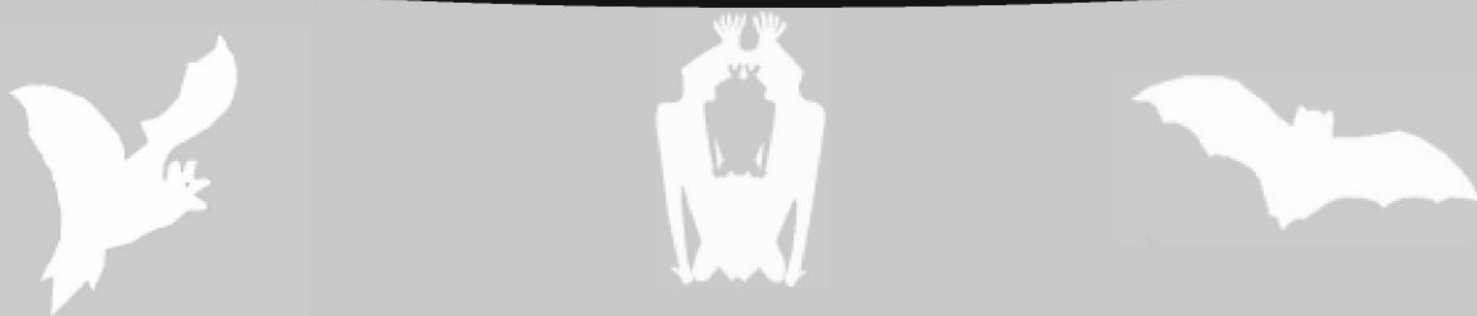

Vleermuiswerkgroep Nederland

Nieuwsbrief 59

Jaargang 21 (2009)

Nummer 2

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van
de Vleermuiswerkgroep Nederland

ISSN 0928-3587

Redactie:

Carolien van der Graaf, René Janssen,
Annemieke Ouwehand

Redactieadres:

Carolien van der Graaf
Ellekomstraat 70
2573 XG Den Haag
vlennieuwsbrief@vleermuis.net

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk
voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de
redactie zich het recht voor artikelen in te
korten, te redigeren en voor personen of groepen
kwetsende artikelen niet te plaatsen.

People from outside the Netherlands can
subscribe to the Newsletter by sending an e-mail
to vlennieuwsbrief@vleermuis.net to become a
VLEN member.

Adreswijzigingen kunnen rechtstreeks
doorgegeven worden door te mailen naar:
leden@zoogdiervereniging.nl.

Afbeelding voorplaat: www.eurobats.org

Inhoud

- 3 Sfeerinpessie van het vleermuisweekend
Bergen op Zoom 2009
door Wouter den Boer
- 4 Zoogdieratlas
door Neeltje Huizinga
- 5 Protocol vleermuizen
door Carolien van der Graaf
- 6 Een man met een fobie voor vleermuizen
door Hillie Waning-Vos
- 7 Afhandeling van vleermuis meldingen
door Hans Hartveld
- 10 Winterslaapproblemen; Haagse
Meervleermuizen in winterslaap
door Anne-Jifke Haarsma
- 12 Kolonie Rosse Vleermuizen in Rotterdam?!
door Anton van Meurs
- 16 Vleermuizen in doelpalen
door Hillie Waning
- 18 Laatvliegerspektakel
door Annemieke Ouwehand
- 19 Het zesde uitsterven?
door Annemieke Ouwehand
- 19 POLL op www.vleermuis.net
- 20 Kwaliteitsprotocolopvang wilde dieren
door Carolien van der Graaf
- 21 Programma Nacht van de Vleermuis 2009
- 22 Gedicht Vleermuis
door Karel Eykman
- 24 Agenda
- 28 Adressen

Sfeerimpressie van het vleermuisweekend Bergen op Zoom 2009

door Wouter den Boer

Op vrijdagavond 26 juni verzamelen zich zo'n 15 vleermuisonderzoekers op het terrein van Stayokay te Bergen op Zoom. Een leuke club met enthousiaste mannen en vrouwen. Twee huisjes, van alle gemakken voorzien, zijn dat weekend ons onderkomen. Veel uren gaan we er niet doorbrengen, want er moet veel gebeuren. Doel: de verspreiding van vleermuizen in kaart brengen op enkele landgoederen, met name Zoomland en Mattemburgh. De coördinatie ligt grotendeels bij Ronald van Os, bijgestaan door Peter Twisk. Wanneer alle deelnemers aanwezig zijn, legt Ronald uit wat de globale opzet van de komende dagen en nachten is.

Tellen

Het eerste deel van de twee nachten is benut om uitvliegers te tellen. In ploegjes, elk bestaand uit zowel ervaren als minder ervaren vleermuiswerkers, wordt men naar de voet van bekende koloniebomen gestuurd. Soms zijn bij aankomst de dieren al roepend uit de holten waarneembaar. Naarmate de avond valt raakt het bos vergeven van vleermuizen. Rosse vleermuizen knallen door de lanen en jagen boven de boomkronen. Territoriale Ruige dwergvleermuismanntjes roepen om het hardst om hun aanwezigheid duidelijk te maken. Er zijn nauwelijks momenten dat de detector niet ratelt. Het valt niet mee om in deze "herrie" te zoeken naar andere soorten. De meest getelde soort is met stip de Rosse vleermuis, waarbij de teller soms tot boven de 100 dieren per boom komt.

Ssssst!

Tussen de bedrijven door laden we ons bij de huisjes op met de nodige uurtjes slaap, een douche, brood, koffie, chips en een biertje. Ook worden hier steeds de voorlopige resultaten en planning besproken. Het is soms zo gezellig, dat we vergeten dat "normale" mensen slapen om 2:00 's nachts. Boeiende discussies, maar ook sterke verhalen en anekdotes houden de meeste van ons tussen de vleermuissessies wakker. Tijdens de gezamenlijke ochtend en avondmaaltijd wordt er haast alleen maar over natuur(onderzoek) gepraat. En daar zijn we hier tenslotte voor.

Zoeken

Ook de tweede helft van de nachten wordt benut, wanneer we op zoek gaan naar nieuwe verblijfplaatsen. Er moeten nog veel meer bezette holten zijn, ook van andere soorten dan Rosse vleermuis. Wederom in kleine ploegjes wordt het bos uitgekamd. Op tal van plekken wordt zwermactiviteit waargenomen, waaronder zelfs een zwerm Ruige dwergvleermuizen. Met behulp van een harpval is de volgende avond (helaas) vastgesteld dat het zeer waarschijnlijk alleen mannetjes betreft. Op enkele plaatsen worden ook zwermende Watervleermuizen gevonden. Ondanks waarnemingen van Grootoren, worden van "lastigere" soorten geen verblijven vastgesteld.

Smile!

Omdat Chris Achterkamp op Zoomland momenteel bezig is met cameravallen, krijgen we op zaterdagmiddag uit eerste hand wat voorlopige resultaten te zien. Daarbij geeft hij een overzichtelijke lezing over de ins en outs van onderzoek met cameravallen. Geweldige shots van Ree, Haas en Vos, maar ook video's van onder andere Boommarters omlijsten zijn verhaal. Ook zijn er in het weekend boomholten onderzocht met boomcamera's. Dit levert eveneens spannende beelden op. In één boom wordt een zogend vrouwtje Rosse vleermuis gefilmd.

Tot slot

Op zondagmiddag keert iedereen moe maar voldaan huiswaarts. Aan Ronald de taak om de verzamelde gegevens verder uit te werken. Daarvan volgt op termijn beslist een meer inhoudelijk verslag. Ik kijk er in elk geval naar uit.

ZOOGDIERATLAS.NL

door Neeltje Huizinga - Zoogdierverseniging (www.zoogdierverseniging.nl)

Eind 2008 is de Zoogdierverseniging van start gegaan met Zoogdieratlas.nl. Voor deze digitale zoogdieratlas zijn we op zoek naar zoveel mogelijk waarnemingen van zoogdieren.

Door van alle Nederlandse zoogdieren waarnemingen te verzamelen, hopen we een goed beeld te krijgen van de verspreiding. Er wordt dus niet alleen gekeken naar de verspreiding van zeldzame en kwetsbare soorten als boommarters en otter, maar zijn we juist ook geïnteresseerd in meer algemene soorten als konijn, haas, vos en egel. Hoe gaat het hiermee en waar worden ze gezien? In natuurgebieden, op het platteland of zelfs in de stad? Zitten ze overal of slechts in delen van het land en van de provincie?

Natuurlijk zijn ook de vleermuizen belangrijk, aan alle Vlen leden dus de oproep zoveel mogelijk vleermuizen aan ons door te geven (ook de algemene soorten)!

Op Zoogdieratlas.nl wordt per provincie de verspreiding van zoogdieren in kaart gebracht. Hiervoor zijn verschillende partijen benaderd om mee samen te werken, zoals het provinciaal Landschap, de provinciale organisatie Landschapsbeheer, de provinciale zoogdierwerkgroep, de Provincie en enkele andere organisaties. In 6 provincies (Overijssel, Drenthe, Zeeland, Brabant, Zuid-Holland en Noord-Holland) is inmiddels een atlasproject van start gegaan. In de loop van 2009 zullen de resterende provincies volgen. In iedere provincie is een provinciaal coördinator aanwezig als aanspreekpunt. Ieder provinciaal atlasproject duurt twee jaar. Omdat het startmoment per provincie verschillend is heeft het landelijke project een totale looptijd van drie jaar (2008-2011).

Via de provinciale atlasprojecten wil de Zoogdierverseniging uiteindelijk een landelijke digitale zoogdieratlas realiseren. Iedereen die mee wil helpen, kan op zijn provincie klikken en kijken waar een dier al waargenomen is en waar dus de 'witte vlekken' in zijn provincie zitten. Op Zoogdieratlas.nl staat informatie over de provinciale projecten, worden activiteiten en nieuwtjes aangekondigd en is informatie te vinden over de soorten. In het kader van de provinciale atlasprojecten staan diverse activiteiten en cursussen op het programma.

Hoe kan ik meedoen?

Meedoen aan Zoogdieratlas.nl kan door het invoeren van zoogdierwaarnemingen op www.telme.nl en Waarneming.nl. De Zoogdierverseniging en Stichting Natuurinformatie hebben afgesproken dat de zoogdierwaarnemingen die op Waarneming.nl worden ingevoerd ook zichtbaar worden op Zoogdieratlas.nl. Dus zowel zoogdierwaarnemingen die via www.telme.nl als via Waarneming.nl worden ingevoerd zijn straks te zien op de kaarten. Op Zoogdieratlas.nl zijn waarnemingen alleen op kilometerhok niveau zichtbaar. Er zijn dus geen details van een waarneming te zien, zoals de exacte locatie, waarnemer en type waarneming. Het realiseren van een 'levende' (= digitale) atlas is mogelijk door de faciliteiten die beschikbaar (gaan) komen rond de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) en www.telme.nl. Komende tijd vinden er vele veranderingen plaats waardoor Zoogdieratlas.nl steeds vollediger zal worden. De provincies die al zijn begonnen hebben diverse activiteiten en cursussen op het programma staan. Maar zij zijn vooral op zoek naar zoveel mogelijk zoogdierwaarnemingen! Geef dus alle zoogdieren die u buiten tegenkomt aan ons door. Ook oude, nog niet eerder doorgegeven waarnemingen kunnen alsnog worden ingevoerd. Alle hulp is welkom. Mocht u zin hebben om mee te doen, kijk dan voor de activiteiten op Zoogdieratlas.nl of neem contact op met de provinciaal coördinatoren.

De Zoogdierverseniging streeft ernaar om na afloop van het project in 2011 een permanente digitale atlas op internet beschikbaar te hebben.

Protocol vleermuizen

Door Carolien van der Graaf

Inleiding

De Gegevensautoriteit Natuur heeft op 2 april 2009 het Vleermuisprotocol vastgesteld. Het protocol is door het vakberaad vleermuizen van het Netwerk Groene Bureaus (NGB) in overleg met de Zoogdiervereniging, Dienst Landelijk Gebied (DLG) en de Gegevensautoriteit Natuur (GA-N) opgesteld.

Ook voor vrijwillige vleermuiswerkers is het protocol een goede basis om veldwerk (verspreidingsonderzoek) te plannen en vorm te geven.

Totstandkoming van het protocol

Het protocol is samengesteld door het vakberaad vleermuizen van het Netwerk Groene Bureaus, dat we speciaal daarvoor hebben opgericht. Tijdens bijeenkomsten van het Netwerk Groene Bureaus bleek er behoefte te bestaan aan meer duidelijkheid over en uniformiteit in de aanpak van vleermuisonderzoek bij ruimtelijke ingrepen. Er bleken enorme verschillen te bestaan in de aanpak van vleermuisonderzoek tussen ecologische adviesbureaus (inclusief de bureaus die niet bij het netwerk zijn aangesloten). Opdrachtgevers kiezen over het algemeen voor de laagste prijs, wat betekent dat dit ten koste zou kunnen gaan van 'goed' onderzoek, met name onder druk van hevige concurrentie. Ook bij de Dienst Landelijk Gebied bleken er verschillende opvattingen te heersen over de minimaal benodigde onderzoeksinspanning, wat bij ontheffingaanvragen herhaaldelijk leidde tot de vraag om nader onderzoek.

Met een groep van ongeveer 15 enthousiaste ecologisch adviseurs met hart voor vleermuizen, zijn we bij elkaar gaan zitten om onze kennis te bundelen en een protocol voor vleermuisonderzoek op te stellen. In de loop van het proces zijn de Zoogdiervereniging, Vlen, Dienst Landelijk Gebied en de Gegevens Autoriteit Natuur erbij betrokken. Dit heeft geleid tot een gezamenlijk Vleermuisprotocol.

Om het protocol te kunnen gebruiken, moet je inzicht hebben in de soorten die in het plangebied verwacht worden. Het protocol bestaat namelijk uit een grote tabel, waarin per soort de onderzoekscondities worden gegeven. Om te achterhalen naar welke soorten onderzoek nodig is, is daarnaast een checklist opgesteld: 'Inschatten mogelijke aanwezigheid vleermuizen in een Flora- en faunawet vooronderzoek'. De checklist maakt ook onderdeel uit van het protocol.

Doel van het protocol

Het protocol heeft tot doel het belang van de functies van gebieden voor soorten vleermuizen effectief en efficiënt vast te stellen ten dienste van ontheffingaanvragen voor de Flora en Faunawet. In een gebied wordt dus niet alleen vastgesteld welke soorten er voorkomen, maar ook voor welke functies het gebied gebruik en hoe belangrijk dat voor de soort is.

Het is een hulpmiddel voor deskundige vleermuisonderzoekers en de beoordelaars van vleermuisonderzoek om te bepalen wat een juridisch redelijke onderzoeksinspanning is voor een specifieke locatie. Dit betekent dat enige basiskennis over vleermuizen nodig is om met het protocol te werken en dat het protocol zijn beperkingen kent. Het protocol is geschreven voor onderzoek ten behoeve van ontheffingaanvragen van de Flora- en faunawet bij ruimtelijke ingrepen en betreft de minimaal redelijke onderzoeksinspanning.

Onderdelen protocol

Het protocol bestaat uit een Excel-bestand met vijf tabbladen:

0. doel, status en reikwijdte
1. aanwijzingen voor gebruik
2. definities gebiedsfuncties
3. checklist aanwezigheid
4. veldcondities en werkwijzen

Hoe ermee werken

De 1e drie tabbladen geven een uitleg van het protocol en hoe het gebruikt kan worden. Hierin wordt aangegeven hoe het is opgezet en wat de uitgangspunten zijn.

Om het protocol te gebruiken, is inzicht nodig in de te verwachten soorten en de mogelijke gebruiksfuncties van het onderzoeksgebied. Hiervoor is de checklist in tabblad 3.

Het laatste tabblad is het eigenlijke protocol. Hierin worden per vleermuissoort en per gebiedsfunctie de onderzoekscondities weergegeven. In de tabel worden naast de onderzoeksinspanning (aantal bezoeken en bezoeksduur), de wijze van determinatie, de periode en veldcondities aangegeven. De gebiedsfuncties zijn namelijk seizoensafhankelijk en bij regen of wind vliegen sommige vleermuizen niet. Onderzoek moet in de juiste periode en bij de juiste weeromstandigheden worden uitgevoerd. Zoals het woord al zegt, geven de 'veldcondities' aan onder welke omstandigheden het onderzoek moet worden uitgevoerd. Het geeft dus niet aan of de soort in het gebied kan voorkomen.

Voorbeeld

Heb je bijvoorbeeld een gebouw in een stad met toegankelijke spouwmuren waar je gewone dwergvleermuizen in zomer en winter kunt verwachten, dan zoek je in de tabel onder de gewone dwergvleermuis de onderzoeksinspanning voor:

- *zomerverblijf*: 2x 2 uur van 20 feb - 1 dec met minimaal 10 dagen ertussen.
- *kraamkolonie*: 2x 2 uur van 10 mei - 1 aug met minimaal 10 dagen ertussen.
- *baltskwartier*: 2x 3 uur 15 aug - 15 sep met minimaal 5 dagen ertussen.
- *winterverblijf*: 1x van 15 okt - 15 apr of middernacht zwermen van 15 jul - 1 sep.

De functies foerageergebied en vliegroute hoeven alleen volgens protocol onderzocht te worden als deze essentieel zijn voor het functioneren van een vaste verblijfplaats. Tijdens een inventarisatie noteer je uiteraard alle waargenomen vleermuizen en het gedrag.

Tijdens een inventarisatie kunnen vaak meerdere functies tegelijkertijd onderzocht worden. Het zoeken naar kraamkolonies en zomerverblijven kan tegelijkertijd plaatsvinden. Ook in de periode voor onderzoek naar zomerverblijven en parkkwartieren kan overlap zitten.

Verwacht je in het najaar parkkwartieren van ruige dwergvleermuizen, dan kun je deze tegelijkertijd met baltsrondes voor de gewone dwergvleermuis meenemen. Verwacht je echter ook zomerkwartieren van laatvliegers, dan kan een extra inventarisatie nodig zijn, omdat er minimaal 2 maanden tussen de bezoeken moet zitten.

Na het raadplegen van de tabel voor de minimale onderzoeksinspanning (per soort en functie), volgt dus een puzzelwerkje om tot een efficiënte tijdsplanning te komen. In het voorbeeld kun je de onderzoeksinspanning als volgt samenvoegen:

- Kraamkolonie en zomerverblijf: 2x 2 uur in de zomer, waarvan minimaal 1 ronde in de ochtend en minimaal 1 ronde in de periode 15 mei - 15 juli met minimaal 10 dagen tussen de bezoeken.
- Baltskwartier en winterverblijf: 2x 3 uur in het najaar en minimaal 5 dagen ertussen.

Het protocol geeft niet aan met hoeveel personen het onderzoek uitgevoerd moet worden. Dit is sterk afhankelijk van de onderzoekslocatie en het gebruikte onderzoeksmateriaal. Een groot en ingewikkeld gebouw met vele uitvlieg mogelijkheden zul je tijdens de avondschemer met meerdere mensen of vaker moeten inventariseren. Tijdens het ochtendzwermen kan per persoon echter een groter gebied worden geïnventariseerd op kolonies. De inzet van luisterkistjes kan de personele inzet beperken.

Het protocol leidt dus niet automatisch tot een eenduidig onderzoeksschema, dit vereist maatwerk. Voor beginnende en ervaren vleermuiswerkers geeft het wel een duidelijk overzicht van de benodigde onderzoeksinspanning en de veldcondities per functie en per soort.

Waar te vinden?

Het Vleermuisprotocol is te downloaden vanaf de website www.vleermuis.net. Ook staat de losse tekst van het protocol onder 'Handl Natuurtoets' - 'Protocol'. Ook op de websites van het NGB (www.netwerkgroenebureaus.nl) en de GA-N (www.gegevensautoriteitnatuur.nl) staat het protocol.

functie en onderzoeksconditie eindversie 18 februari 2009	Pipistrellus nathusii ruige dwergvleermuis	Pipistrellus pipistrellus gewone dwergvleermuis
winterverblijfplaats		
periode van	(15 okt) 1 dec - 1 mrt (15 apr)	(15 jul - 1 sep [middernacht zwerm & invasies]) & (15 okt) 1 dec - 1 mrt (15 apr)
binnentemperatuur hoger dan temperatuur lager dan	0 - 10°C kiezen relatief koudere slaapplekken. Geen stabiele slapers, relatief vaak wakker	0 - 15°C relatief warmere en drogere plekken lichte winterslaper, actief boven 10' (soms ook overdag)
luchtstroom		
luchtvochtigheid hoger dan		
andere weersomstandigheden	nauwelijks weersafhankelijk	nauwelijks weersafhankelijk
hoeveelheid geluid		
hoeveelheid licht		
aantal veldbezoeken	1	1
werkwijze bij determinatie	Boomholtes: boomcamera, endoscoop, spiegeltje,	Zichtwaarneming, endoscoop, spiegeltje, camera
kraamverblijfplaats		
periode van	(10 mei) 1 jun - 15 jul (1 aug)	(10 mei) 15 mei - 15 jul (1 aug)
starttijd t.o.v. zonsondergang	(30 min voor) 0 min na, tussentijds terugkeren	(30 min voor) 0 min na, tussentijds terugkeren
eindtijd t.o.v. maanopkomst	(50 min) 0 min voor	(50 min) 0 min voor

Een man met een vleermuisfobie

Door: Hillie Waning-Vos - Life & Nature Specialist (hilliewaning@wanadoo.nl)

vleermuis in huis

Vorig jaar al werd ik door het gezin benaderd om te kijken welk vleermuisensoorten zij op de hilde (=zolder waar hooi of stro wordt gelegd voor het vee) hadden. Het ging hier om grootoorvleermuizen, die helemaal in de nok van de hilde te zien waren. Omdat het nok zo hoog is, is het aantal nooit exact geteld.

Overlast van vleermuizen

Afgelopen zaterdag 11 juli werd ik laat in de middag weer gebeld door de vrouw des huizes. Haar man zat ermee, dat er vleermuizen rondvlogen en hij was bang dat ze in hun haren zouden vliegen, vooral omdat er kinderen rondliepen. Hij was in alle staten, want die vleermuizen moesten toch wel uit de schuur. Hij kreeg de kriebels van al dat geluid wat zij produceren. Daarnaast kwamen er ladingen keutels op de vloer terecht. Ze vroeg wat zij hieraan konden doen. Advies geef ik in dit geval nooit via de telefoon. Ik kijk dan altijd bij de mensen thuis wat er precies aan de hand is en zoek voor mens en vleermuis naar een geschikte oplossing. Dus ging ik maar op pad naar Junne (gemeente Ommen). Deze boerderij is enkele jaren geleden verbouwd tot woonhuis en ligt tussen enkele akkers en een oud loofhoutbos in. In de schuur gekomen hoorde ik al het vele gekriebel tegen het plastic aan. Als je hier 's nachts loopt, kan ik mij voorstellen dat je het niet altijd prettig vindt tussen al die geluiden. In dit geval zaten er enkele grootoren achter een plankje in de schuur. Omdat ik een batdetector mee had genomen kon ik wel ongeveer schatten hoeveel er achter het plankje schuilden: minimaal acht á negen.

foto: hier zaten de vleermuizen

Wat was er aan de hand?

Het gezin gebruikt de schuur dagelijks. In de schuur zit een luik dat toegang verschaft tot de erboven gelegen hilde. Het luik staat af en toe open, waardoor de vleermuizen toegang hebben tot de schuur, waar ze eigenlijk niet zo welkom zijn. Op de vraag hoelang de vleermuizen hier eigenlijk al zaten, werd mij verteld dat zij ongeveer begin juni voor het eerst vleermuizen op dit plekje hadden waargenomen. De kans is daarom groot dat het hier om een kraamkolonie gaat. De heer des huizes wilde eigenlijk dat de vleermuizen niet meer in de schuur of op de hilde kwamen. Helaas, zo gemakkelijk gaat dat niet. Om te kijken hoeveel vleermuizen er achter het loszittende plankje zitten, heb ik het verwijderd. Ik keek recht in een paar kijkers van de grootoren. Daar zou je toch meteen verliefd op worden!

In dit geval begonnen de vleermuizen te vliegen en vlogen gelijk de hilde op. Met de batdetector luisterde ik of er nog meer achter de plankjes zaten. Inderdaad kwam er van links af ontzettend veel geluid. Na voorzichtig het landbouwplastic naar achteren te hebben geduwd, bleek ook hier een groot aantal grootoren te zitten. Ook zij vlogen bijna allemaal naar de hilde toe, waar zij bovenin de nok een plekje zochten. Enkele moesten even met een handdoek naar boven geholpen worden. Het ging hier waarschijnlijk om jonge dieren, die nog geen ervaring hadden om op de hilde te wonen. In totaal zaten er wel tussen de 40-50 grootoren achter de plankjes.

Vleermuisfobie voorbij

Het frappante van dit alles was wel dat er een vleermuis op de trui van de heer des huizes belandde. Hij

was helemaal perplex van dit gebeuren. Hij kon toen goed zien dat vleermuizen helemaal niet in je haren vliegen en dat ze er eigenlijk wel heel mooi uitzien. Hij vertelde me later; 'Hillie! Door jou ben ik van mijn vleermuizenfobie af, ze mogen op de hilde blijven'.

De oplossingen

Toen hebben we overlegd wat ze allemaal voor de vleermuizen kunnen doen om zo voor hen beide het woongenot te behouden.

Voortaan blijven er een raam en deur openstaan, zodat de vleermuizen gemakkelijk de hilde in en uit kunnen vliegen. Eventueel wordt er

later in de deur van de hilde nog een opening (briefopening) gemaakt voor de vleermuizen. Het luik van de hilde wordt gesloten, zodat zij niet meer terug de schuur in kunnen vliegen.

Afloop

Op 13 juli belde ik het gezin weer op hoe het afgelopen was met die ene grootoor die achter het plastic was verscholen en waar ik niet bij kon. Ik had aangeraden om de deur 's avonds op een kiertje te laten, zodat hij weg kon vliegen. Hij is die avond naar buiten gevlogen, vertelde hij mij en direct daarna hebben zij nog met de batdetector geluisterd of er nog geluid waarneembaar was achter de plankjes. Alles stil en de deuren en de luik konden gesloten worden.

Zondagavond hebben zij nog met een batdetector geluisterd op de hilde. Er kwam veel geluid vanuit de nok. Buiten werden de grootoren ook met de batdetector waargenomen. In dit soort gevallen laat ik namelijk een batdetector achter met een uitleg van de frequenties waarop je de vleermuizen kunt horen. Daarnaast heb ik diverse folders en brochures achter gelaten en een telefoonnummer voor als ze nog vragen hadden.

Uiteindelijk bleek dat er naast de grootoren ook nog gewone dwergvleermuizen voorkomen. Af en toe verschuilen ze zich achter de luiken. Met deze aanpak hebben alle bewoners van deze boerderij hun woongenot terug.

foto: grootoorvleermuis

foto: schuur met de hilde erboven

Afhandeling van vleermuismeldingen

Door: Hans Hartvelt

Voor het afhandelen van vleermuismeldingen waarbij er contact is geweest tussen een vleermuis en een mens of een huisdier bestaan protocollen die zijn opgesteld door de Voedsel en Warenautoriteit (VWA) onder andere in samenspraak met vleermuisdeskundige Peter Lina. Het blijkt echter dat deze protocollen bij veel vleermuiswerkers niet bekend zijn. Daarom is dit artikel hieraan gewijd. Eerst gaan we in op een contact tussen een vleermuis en een mens. Het tweede deel gaat over het contact tussen een vleermuis en een huisdier. En tenslotte besteden we aandacht aan de situatie dat er geen contact is geweest tussen een vleermuis en een mens of huisdier.

Contact vleermuis - mens

De melding

Als je wordt gebeld voor een vleermuismelding vraag dan als eerste of er contact is geweest met de vleermuis. En contact moet ruim worden opgevat. Hieronder valt niet alleen bijtcontact, maar ook handcontact. Hoewel er nog geen gevallen bekend zijn waarin het rabiësvirus door handcontact is overgebracht wordt die mogelijkheid vooralsnog niet uitgesloten. Om dezelfde reden wordt ook contact met keutels of urine afgeraden. Is er (nog) geen contact geweest met de vleermuis, stel dan duidelijk dat de vleermuis niet met blote handen mag worden aangeraakt en, als het nodig is om de vleermuis op te pakken, dan stevige handschoenen te dragen.

Is er wel sprake geweest van contact, laat de desbetreffende persoon dan de handen c.q. de bijtplek goed uitwassen met water en zeep en de plek zo mogelijk desinfecteren met alcohol 70% (verkrijgbaar bij elke drogist) of indien dat niet voorhanden is met gewone huishoudspiritus of betadinejodium 10%.

Vraag tenslotte om de vleermuis veilig te stellen*. Als de vleermuis ontsnapt en niet meer kan worden onderzocht op rabiës moet, na contact, altijd een uitgebreid vaccinatieprogramma worden gevolgd wat achterwege kan blijven als de vleermuis niet rabide blijkt te zijn. Om onnodige vaccinaties te voorkomen moeten we dus wel over de vleermuis kunnen beschikken.

Geef duidelijke aan dat de doos of iets dergelijks waarin de vleermuis wordt ondergebracht geen openingen groter dan de dikte van een potlood mogen bevatten omdat de vleermuis dan alsnog kan ontsnappen.

Het bezoek

Na aankomst bij de melder zal de aandacht in eerste instantie uitgaan naar de vleermuis. Je zult geneigd zijn om de soort te willen vaststellen, maar bedenk dat het voor de afhandelingsprocedure geen enkel verschil maakt om wat voor soort het gaat. Soorten waarbij in Europa nog nooit rabiës is vastgesteld, zoals de Gewone dwergvleermuis, worden net zo behandeld als soorten waarbij wel jaarlijks rabide dieren worden gevonden, zoals de Laatvlieger. Het zou niet de eerste keer zijn dat een jonge, rabide Laatvlieger door de vleermuiswerker werd aangezien voor een Gewone dwergvleermuis. Bovendien moet niet worden uitgesloten dat rabiës zich opeens ook bij een soort openbaart waarbij tot dan toe nog nooit rabiës is geconstateerd.

Alleen laboratoriumonderzoek kan aantonen of een vleermuis daadwerkelijk rabide is. Vanuit mijn eigen ervaring kan ik wel een paar verschijnselen noemen die op rabiës wijzen:

- het achterlijf is verlamd en de vleermuis sleept daarmee,
- de vleermuis maakt krijsende geluiden,
- hij bijt zich langdurig vast in alles wat hem voor de bek wordt gehouden,

NOOT van de redactie: de vleermuis hoeft alleen veilig gesteld te worden als er CONTACT is geweest. In andere gevallen is het niet nodig de vleermuis te vangen en te doden voor onderzoek.

- hij weigert te drinken en te eten en hij mijdt daglicht.

Let wel, ook niet rabide vleermuizen kunnen dit soort gedrag vertonen, maar het zijn wel aanwijzingen om extra alert te zijn.

Probeer voor je beeldvorming, en eventuele rapportage, de toedracht van wat er is gebeurd helder te krijgen:

- Waar is de vleermuis aangetroffen (op welke locatie en op welke datum)?
- in welke toestand,?
- wie heeft de vleermuis gevonden en wie kunnen er mogelijk nog meer contact hebben gehad met de vleermuis?
- komt de vleermuis uit een verblijfplaats waarin zich mogelijk nog meer rabide dieren bevinden?

Geruststellen

Beantwoord eventuele vragen van de melder over rabiës bij vleermuizen helder en zakelijk zonder onnodige paniek te veroorzaken. Geef aan dat een rabiësbesmetting slechts zeer zelden voorkomt, maar dat de ziekte ernstig genoeg is om de nodige voorzichtigheid te betrachten. Ter geruststelling kun je de volgende feiten noemen:

- Elk jaar worden in Nederland ongeveer 120 vleermuizen op rabiës getest.
- Gemiddeld blijken er daarvan 8 inderdaad rabide te zijn.
- Hoewel er ongetwijfeld meer rabide vleermuizen zullen rondvliegen dan deze 8, maar die nooit worden gevonden, is het aantal rabide dieren op een geschat totaal aantal van 800.000 vleermuizen in Nederland natuurlijk uiterst klein.
- Het aantal mensen dat in de afgelopen 30 jaar in Europa aan vleermuisrabiës is overleden is slechts 5.
- Op een totale populatie van 720 miljoen inwoners is ook dat niet meer in een percentage uit te drukken.
- En last but not least, als de persoon die contact heeft gehad met de vleermuis alsnog wordt gevaccineerd, dan zal hij niet ziek worden en dus ook niet overlijden. En bijwerkingen heeft de vaccinatie niet.

Beëindig het gesprek met te vertellen hoe het verdere verloop van de procedure is. Zeg dat je de vleermuis meeneemt en dat deze zal worden onderzocht op rabiës*. Vertel dat de uitslag van dit onderzoek binnen 24 uur bekend is en dat de melder hierover zal worden gebeld. Noteer ook zelf alle gegevens van de melder en met name het (mobiele) telefoonnummer waaronder de melder is te bereiken.

Euthanaseren en opsturen voor onderzoek

Neem vervolgens de vleermuis mee naar huis. Neem, eenmaal thuis, direct contact op met de meldkamer van de VWA, telefoon 0800 - 4488. Deze meldkamer is 7 dagen per week, 24 uur per dag bereikbaar. Zeg de centralist dat je een incident wilt melden tussen een vleermuis en een mens. De centralist noteert de melding en zegt dat je zult worden teruggebeld door de dienstdoende dierenarts van de VWA in jouw omgeving. Als deze dierenarts jou belt, vraag dan hoe laat hij denkt bij jou te zijn. Houd er rekening mee dat dat enkele uren kan duren. Geef voor alle duidelijkheid ook aan dat de vleermuis nog leeft en dat de dierenarts de vleermuis dus nog zal moeten euthanaseren. Hij zal dus euthanasaat bij zich moeten hebben. Bij het euthanaseren van de vleermuis (zie foto)

zal de dierenarts mogelijk aan jou vragen om de vleermuis even vast te houden. Vervolgens zal hij de vleermuis voor transport naar het laboratorium verpakken en het nodige papierwerk in orde maken.

Vraag de dierenarts om op de papieren te noteren dat jij (ook) door de VWA wilt worden geïnformeerd over de uitslag. Tenslotte zal hij een koerier bellen die de vleermuis komt ophalen en naar het laboratorium in Lelystad zal transporteren. Spreek met de dierenarts af of de koerier de vleermuis bij de dierenarts of bij jou moet komen ophalen. Vooral in gevallen dat het inmiddels laat is geworden en je eindelijk wel eens naar bed wilt, is het aan te bevelen om de vleermuis maar bij de dierenarts op te laten halen.

foto: euthanaseren van de vleermuis

De uitslag van het onderzoek

Als de uitslag van het onderzoek bekend is dan zal de VWA de melder hierover informeren. Het is goed om zelf de melder ook nog even te bellen om te controleren of deze inderdaad op de hoogte is gebracht. Als de uitslag positief is (de vleermuis was inderdaad besmet) dan zal de VWA de melder adviseren om met spoed contact op te nemen met de huisarts en/of de GGD. In dat geval heeft de VWA overigens ook zelf al de desbetreffende GGD geïnformeerd dus is het goed mogelijk dat de melder ook al door de GGD is benaderd.

Vaccinatieprogramma

De persoon die contact heeft gehad met de vleermuis zal een vaccinatieprogramma moeten ondergaan dat de huisarts in overleg met de GGD zal vaststellen op basis van een WHO richtlijn. In de praktijk zal het vaak neerkomen op het volgende vaccinatieschema: dag 0, dag 3, dag 7, dag 14 en dag 28.

Met het vaccinatieprogramma dient zo snel mogelijk na het contact met de vleermuis te worden gestart. Het genoemde schema suggereert dat dat binnen 24 uur dient te gebeuren, maar omdat een onnodige vaccinatie ook onnodig belastend is voor de "patiënt", kan mijns inziens rustig het onderzoek worden afgewacht omdat de resultaten toch altijd binnen 24 uur bekend zijn.

Als je zeker weet dat het om een Laatvlieger gaat, er sprake is van bijtcontact en de vleermuis vertoont de verschijnselen die in dit artikel zijn beschreven, dan raad ik je wel aan om de persoon direct contact te laten opnemen met de huisarts / GGD zodat alvast een eerste vaccinatie kan worden gegeven. Bij een negatieve uitslag (de vleermuis is niet besmet) kunnen verdere vaccinaties dan achterwege blijven.

Contact vleermuis - huisdier

De procedure in deze situatie is vrijwel gelijk aan die in het geval van een contact tussen een mens en een huisdier. Uiteraard meld je in dit geval bij de VWA een incident tussen een vleermuis en een huisdier. En bij een positieve uitslag wordt de eigenaar verwezen naar de dierenarts. Het vaccinatieprogramma is ook anders. Een huisdier krijgt twee vaccinaties, nl. op dag 0 en op dag 5.

Is het huisdier korter dan 2 jaar nog tegen rabiës gevaccineerd dan volstaat één enkele vaccinatie binnen 5 dagen na het incident. Zouden er inmiddels meer dan 5 dagen zijn verlopen tussen het contact met de

vleermuis en het bekend worden van de onderzoeksuitslag en het huisdier is niet recent gevaccineerd, dan kan een quarantaineperiode van 10 dagen worden overwogen om het risico van overdracht van rabiës te voorkomen. Hiervoor gelden instructies die ook op www.vleermuis.net (onder **hondsdoelheid - gebeten - 'quarantaiane'**) zijn te vinden.

Geen contact met een mens of een huisdier

Indien er geen contact is geweest tussen een vleermuis en een mens of een huisdier, dan is er geen reden om de vleermuis te laten euthanaseren en onderzoeken. De VWA zal in die gevallen ook niet in actie komen. Ziet het dier er gezond en vitaal uit, geef het dan bij de vindplaats, in zijn vertrouwde omgeving, zijn vrijheid terug. Is het dier niet gezond, gewond of wil hij niet uit zichzelf wegvliegen, dan kun je hem meenemen en kijken of hij alsnog op krachten komt en uit zichzelf wil wegvliegen. Gaat de vleermuis onverhoopt dood en vertoonde het dier toch wel rabiesachtige verschijnselen dan kun je hem wel op rabiës laten onderzoeken. Volg in dat geval de volgende procedure.

Opsturen van een dode vleermuis

Pak de dode vleermuis met een over een hand getrokken onbeschadigd plastic zakje dat vervolgens met de andere hand over de vleermuis wordt getrokken. Verwijder zoveel mogelijk de lucht uit het zakje, sluit dit en doe het vervolgens in een tweede plastic zakje. Voeg in dit zakje ook het zo volledig mogelijk ingevulde Begeleidingsformulier A. Door de dubbele verpakking wordt voorkomen dat medewerkers van het CVI, die de zending in ontvangst nemen, in contact komen met de vleermuis wanneer het formulier voor registratie wordt uitgepakt.

Voeg nooit briefjes met aantekeningen in het binnenste zakje met een vleermuis. Deze worden vaak doorweekt en onleesbaar door het condensvocht dat later in een zakje ontstaat.

Bij het insturen van meer vleermuizen dient elke vleermuis apart te worden verpakt en voor elk dier een afzonderlijk begeleidingsformulier te worden gebruikt, tenzij de desbetreffende vleermuizen op dezelfde dag en op dezelfde plaats zijn gevonden. In het laatste geval hoeft slechts één begeleidingsformulier te worden gebruikt. Ook als het verschillende soorten betreft.

Verstuur vleermuizen in een stevig doosje en niet in een enveloppe, ook niet in een van binnen met noppenfolie beklede enveloppe. Stuur vleermuizen niet vlak voor een weekend of nationale feestdag op. Zolang een vleermuis niet naar het CVI kan worden toegezonden, dient het dier ingevroren te worden bewaard.

Vleermuizen kunnen, verpakt zoals hierboven beschreven, worden verzonden of gebracht naar:

CVI van Wageningen UR te Lelystad,
Afdeling DSU/Rabiës,
Houtribweg 39,
8221 RA Lelystad.

Het bedoelde Begeleidingsformulier A is niet bijgevoegd. Vooralsnog zijn de kosten van verzending voor je eigen rekening. Ik heb aan de VWA het verzoek gedaan om ook de kosten van dit soort inzendingen voor haar rekening te nemen, aangezien de kennis over rabies hierdoor wordt vergroot. Over dit verzoek is nog niet beslist.

Tenslotte wil ik je nog eens wijzen op de rolverdeling in dit soort situaties. De VWA gaat uitsluitend over het onderzoek van de vleermuis en bemoeit zich niet met de menselijke aspecten. Hiervoor zijn de GGD's de aangewezen instanties. Als de vleermuis niet meer voorhanden is dan heeft het geen zin om de VWA te bellen, maar dan moet de persoon die contact heeft gehad met de vleermuis direct worden doorverwezen naar de huisarts / GGD.

Winterslaapproblemen; Haagse Meervleermuizen in winterslaap

door Anne-Jifke Haarsma

Een blik op de recente ontwikkelingen ten Noorden van Den Haag.

Inleiding

Net ten Noorden van Den Haag ligt een van de grootste winterverblijven van meervleermuizen in Nederland. De meervleermuis is een van de meer zeldzame vleermuissoorten van Nederland. In de winter kennen we in Nederland drie verblijfplaatsclusters waar deze soort voorkomt. Deze verblijfplaatsen vallen alle drie onder de Natura 2000 bescherming en worden Veluwe (ca 80 dieren), Mergelgroeven in Limburg (Jekerdal, Geuldal, Bemelerberg en Savelsbos, met in totaal ca 100 dieren) en Kust van Holland (Berkheide/Meijendel met in totaal ca 250 dieren) genoemd.

Het winterverblijf in Den Haag valt onder het cluster Berkheide / Meijendell. In de jaren tachtig is hier eerste meervleermuis waargenomen, de aantallen zijn sinds die tijd toegenomen tot een maximum van 120 dieren. Daarmee bevat dit winterverblijf ca 25 % van de winterpopulatie meervleermuizen in Nederland.

Het winterverblijf in Den Haag staat al jarenlang onder druk inbraken van bunkerliefhebbers.

De laatste jaren worden de inbraken ernstiger. Een oorzaak hiervoor is de continue aandacht die de bunker krijgt door de plannen van Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen om hier een museum te vestigen. In dit artikel worden knelpunten tussen vleermuisbelangen en mensenbelangen besproken.

Gebruik van winterverblijven

In dit artikel wordt steeds over winterverblijfplaats gesproken. Dit is een verwarrende term. Een winterverblijfplaats heeft namelijk naast overwintering voor meervleermuizen meerdere functies, zoals paarplaats, ontmoetingsplaats, veilige rustplaats op doortrek en rustplaats voor een dag.

De Haagse bunker wordt vooral intensief gebruikt door mannetjes meervleermuizen. De dieren wonen in de zomer in meerdere zomerverblijven binnen een straal van 30 kilometer van Den Haag, onder andere in Stompwijk, Sassenheim, Voorschoten, Hillegom, Voorhout, Wassenaar en Leiden. De gehele zomer vliegen mannetjes af ten toe nachts naar de winterverblijven langs de kust van Zuid-Holland om deze te inspecteren. Soms blijft een mannetje ook overdag om te slapen. Vanaf half juli arriveren meer mannetjes permanent in de bunkers. Op dat moment worden ze ook agressief ten opzichte van elkaar en probeert ieder mannetje een eigen plek binnen het winterverblijf te veroveren. 's Nachts, meestal pas rond 01:00, gaan de dieren voor de ingang van hun winterverblijf rondvliegen om de aandacht van passerende vrouwtjes te trekken. Dit gedrag wordt zwermen genoemd. Vanaf half augustus arriveren de vrouwtjes. De meeste vrouwtjes zijn slechts op doortrek naar meer zuidelijk gelegen winterverblijven. Voor hen dient het winterverblijf van de mannetjes als ontmoetingsplek, paarplaats en als veilige rustplaats.

Kwetsbaar

Meervleermuizen in de winter zijn erg kwetsbaar voor verstoring. Voor de aanvang van de winter maken vleermuizen een vetreserve aan om de winter te overleven zonder eten (in de winter zijn er namelijk geen insecten, het dieet van vleermuizen). Als vliegende zoogdieren kunnen vleermuizen maar een beperkte hoeveelheid vet opslaan: ze moeten immers nog wel kunnen vliegen. De vetvoorraad van meervleermuizen is afgestemd om van oktober tot april ongeveer elke 2 weken wakker te worden. In de periode voor oktober zijn meervleermuizen nog niet continu in winterslaap: van juli tot oktober is de paartijd van de meervleermuis. Op warme nachten wordt gepaard en gejaagd. Tijdens koude nachten gaan de dieren alvast slapen om energie te sparen.

Als vleermuizen slapen zijn ze nog steeds in staat omgevingsprikkels waar te nemen. Belangrijke prikkels zijn: geluid, licht, temperatuursverschillen, tocht en aanraking. Voor een slapende vleermuis betekenen deze prikkels mogelijk gevaar en dus zal een dier wakker worden. Het volledig te ontwaken uit winterslaap kost veel energie, na ongeveer een half uur is een vleermuis in staat weg te vliegen. Tijdens een bezoek door een inbraak van een winterverblijf worden alle vleermuizen wakker gemaakt (het zij direct door menselijke bezoekers, hetzij indirect door contact met wakker geworden andere vleermuizen).

en verliezen een deel van hun kostbare vetvoorraad. Het gevolg hiervan is dat sommige dieren de winter niet overleven. Ook als een dier de winter wel overleefd kan het als gevolg van verstoring negatieve effecten ondervinden. Met name voor vrouwtjes meervleermuizen zijn de gevolgen ernstig. Bij een te laag lichaamsgewicht aan het begin van het seizoen zijn vrouwtjes niet in staat zwanger te worden. Voor een langzaam reproducerende soort als de meervleermuis (maximaal 1 jong per jaar) een ernstig probleem.

En de Haagse vleermuizen?

Vanaf 2002 worden de Haagse vleermuizen nauwgezet bestudeerd. Elke maand van augustus tot april gaat maximaal één onderzoeker zeer voorzichtig het verblijf binnen. Door ervaring met vleermuizen (zeer langzaam lopen, beperken van hoeveelheid licht en het gebruik van mondkapjes) en het verblijf is het mogelijk om de dieren niet wakker te maken tijdens dergelijke bezoeken. De aanwezige vleermuizen worden geteld en van elk individu wordt de hangplek en hangwijze genoteerd. Verder worden op meerdere vaste punten in de verblijven temperatuurmetingen gedaan. Aan de hand van deze temperatuurmetingen kunnen klimatologische eigenschappen van een punt tijdens het seizoen bepaald worden en dus de geschiktheid van een punt voor overwintering en paring.

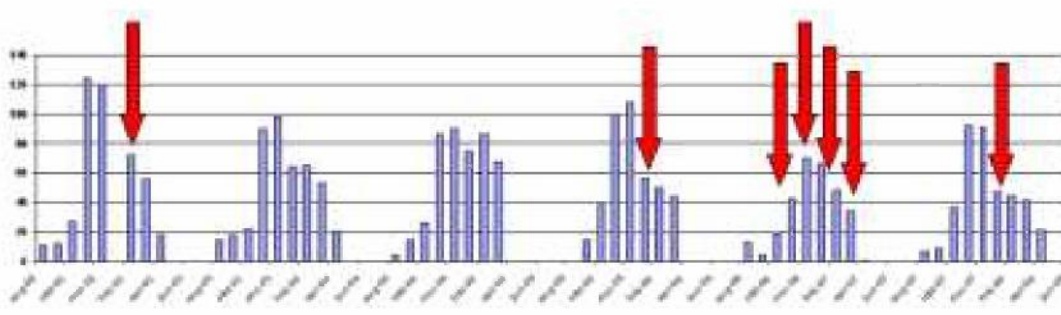
Gevolgen van inbraken

In de winter 2006-2007 is de bunker meerdere malen verstoord. De jaren hiervoor werd ca. 1 keer per winterseizoen (augustus tot april) ingebroken. De laatste inbraak golf (winter 2008-2009) is nog niet volledig in de statistieken verwerkt. Per inbraak wordt de bunker eenmalig opengebroken en vervolgens door één of meerdere groepen bunkertoeristen bezocht. Het duurt gemiddeld 2 weken totdat de bunker weer dicht is, eenmaal heeft de bunker 3 maanden open gelegen. Het gevolg van de inbraken is duidelijk: een onmiddellijke afname van de aanwezige winterpopulatie (figuur 1). Het duurt enige jaren voordat een populatie van een ernstige verstoring kan herstellen.

Naast een afname van de totale winterpopulatie zijn nog twee negatieve effecten van de inbraken waar te nemen bij de Haagse meervleermuizen. De dieren gaan op andere plekken hangen. In plaats van vrij aan het plafond in het midden van de gang worden meervleermuizen steeds vaker waargenomen weggekropen in kieren of luchtkokers. Ook de groeps grootte waarbij dieren overwinteren verandert: waar meervleermuizen vroeger in groepjes van tot 25 dieren bij elkaar hingen, is nu de maximale waargenomen groeps grootte 6 dieren. Bij hangplekkeuze en groeps grootte spelen sociale interacties een rol. Om verstoring te voorkomen is het voor meervleermuizen voordeliger als individu in een kier te kruipen. De kans op verstoring door een mens of soortgenoot is dan gering.

Conclusie

De kwetsbare en zeldzame meervleermuis neemt af in de Haagse bunkers als gevolg van inbraken. De inbraken hebben bovendien een effect op de sociale structuur in de bunkers. Het is onbekend of hiermee ook de gebruiksfunctie van het verblijf zal veranderen.

Grafiek: inbraken in winterverblijven (aangegeven met de rode pijl) afgezet tegen het aantal aanwezige meervleermuizen

Kolonie Rosse vleermuizen in Rotterdam?!

door Anton van Meurs, Stichting Zoogdierverseniging Zuid-Holland

Op 26 juni werd ik gebeld door wandelaars in het Kralingsche Bos te Rotterdam. Ze hadden op een grasveld nabij het water van de Kralingsche Plas, en vrijwel omsloten door bos, een vleermuis gevonden. Het beestje kroop daar rond op het gras. De mensen hebben het dier meegenomen naar huis, zodat ik dit dier 's avonds kon ophalen.

Wat bleek: een onvolwassen Rosse vleermuis. Helaas met volledig verbrijzelde vleugel, waardoor ik het dier heb moeten afmaken. Dit is de meest concrete aanwijzing voor de aanwezigheid van een kraamkolonie Rosse vleermuizen in Rotterdam.

De laatste jaren waren er steeds meer aanwijzingen dat de populatie Rosse vleermuizen zich aan het uitbreiden was in Zuid-Holland. De soort was tot nu toe eigenlijk vrijwel volledig gebonden aan de oudere landgoederen langs de kust tussen Voorburg en Hillegom. Daar staan namelijk voldoende oudere bomen die geschikt zijn voor deze dieren. Meer en meer werden de vleermuizen gevonden in de jongere bossen van de provincie. Grote aantallen werden gevonden in het Delftse Hout (bron: K. Mostert), en ook in Rotterdam (bron: ondergetekende en Bureau Stadsnatuur Rotterdam - bSR) werden de laatste jaren grotere aantallen waargenomen, hetgeen de leden van Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland deed vermoeden dat nieuwe kolonies zich gevestigd zouden kunnen hebben in de jongere bossen. In Rotterdam worden al jaren Rosse vleermuizen waargenomen, het ging echter steeds om enkele foeragerende dieren in en bij parken in het noordelijke deel van de stad (Schiebroekse Park, Kralingsche Bos), in het Kralingsche Bos werden wel regelmatig baltsende en parende Rosse vleermuizen waargenomen (bronnen: A.J. Haarsma, P. Lina). Tijdens een onderzoek vorig jaar in het groengebied Prinsemolenpad tussen de Bergsche Achterplas en de Rotte in de Deelgemeente Hillegersberg werden voor het eerst serieuze aanwijzingen voor de aanwezigheid van een grotere populatie Rosse vleermuizen gevonden. Grote aantallen Rosse vleermuizen foerageerden boven het Prinsemolenpad, boven de plas en trekbewegingen werden waargenomen boven de Rotte. Sociaal gedrag werd waargenomen bij enkele bomen, maar balts kon niet worden vastgesteld. In dezelfde periode meldde bSR ook relatief grotere aantallen Rosse vleermuizen in het Kralingsche Bos.

Tijdens het onderzoek van bSR dit jaar werden weer stevast Rosse vleermuizen (baltsende dieren, foeragerende dieren) in het Kralingsche Bos aangetroffen. Juist in de periode dat de vondst van het jong werd gedaan, meldde bSR me dat er veel dieren werden gehoord in de directe omgeving van de vindplaats. De nacht, direct volgend op de avond van de vondst, hebben Rudy van der Kuil en ik intensief gezocht naar zwermgedrag van Rosse vleermuizen in het gebied rondom de vindplaats van het jong. Sociaal gedrag werd waargenomen, zo geconcentreerd dat we dachten dat we de boom of bomen hadden, maar bij controle de volgende avond rond uitvliegen werd niks waargenomen in deze boomgroep. Wel werd een paar honderd meter verderop een dier waargenomen dat net was uitgevlogen. Door omstandigheden heb ik zelf niet verder kunnen zoeken. Verdere naspeuringen rondom de vindplaats de daaropvolgende periode door bSR heeft geen verblijfplaatsen opgeleverd. Opgemerkt dient daarbij te worden dat het Kralingsche Bos een forse omvang heeft, dus de kolonie kan best gemist worden. Het kan ook zijn dat de dieren inmiddels verhuisd zijn naar elders, het Prinsemolenpad is immers om de hoek. Ook in de nabijheid liggen meerdere bosgebieden waar vast en zeker oudere bomen met holten staan.

Het is hopen dat we volgend jaar de kolonie wel gaan vinden, inspanningen zullen zeker gedaan worden. We kunnen niet wachten om de kolonie te vinden. En we zijn benieuwd of de soort zich straks ook gaat vestigen in de omringende oudere bossen, zoals het Huys ten Donck te Ridderkerk – daar is de soort dit jaar ook meerdere keren waargenomen.

Het dode diertje ligt tijdelijk opgeslagen en zal worden geschonken aan Natuurmuseum Rotterdam.

Vleermuizen in doelpalen

door Hillie Waning-Vos

Op 27 juli werd ik door mijn buurjongen op geattendeerd dat er een vleermuis uit een van de doelpalen kwam. Hij had een stok in een gat gestoken om zo aan de stok te hangen toen er een vleermuis uit kwam zetten. Dit was op 17 juli jongstleden. Doch bij na controle werd er niets waar genomen. De vleermuis heeft waarschijnlijk een ander onderkomen gezocht. Gezien de grootte die hij aangaf kan het om een laatvlieger gaan. Er vliegen laatvliegers en gewone dwergvleermuizen op het voetbalveldje.

17

Laatvliegerspektakel

door Annemieke Ouwehand

Afgelopen juni hebben een aantal mensen tijdens het cursusweekeinde van het Langbroekerwetering project kunnen genieten van een laatvliegerspektakel. Nietsvermoedend werden de huizen in Palmstad (Doorn) onderzocht op aanwezigheid van verblijfsplaatsen. Op zaterdagmorgen werden er twee zwermende laatvliegers waargenomen bij een tweetal woningen aan de rand van de wijk. Ook werden er op twee andere locaties zwermende gewone dwergvleermuizen aangetroffen.

Om het vermoeden van verblijfsplaatsen te bevestigen of ontkrachten en eventuele dieren te kunnen tellen, is op zaterdagavond bij deze woningen gepost. Zodoende stonden er verspreid door Palmstad 6 man te luisteren en kijken en fungeerde ondergetekende als vliegende kiep. Op mijn tweede ronde langs de locaties stonden de posters bij de laatvliegers druk naar mij te zwaaien: er vlogen veel laatvliegers de woningen uit. Daar ging mijn voornemen om elke 10 minuten een rondje te lopen! Na enige tijd te hebben gekeken, de score stond inmiddels op meer dan 25 dieren, zijn de mensen van de andere locaties gehaald om ook van het spektakel te kunnen genieten. Uiteindelijk bleken er 53 volwassen laatvliegers en een tiental dwergen de twee-onder-een-kap woning te benutten als verblijfsplaats. Ook heeft een jonge laatvlieger de hele nacht al roepend net buiten de invliegopening gehangen, goed zichtbaar met de verrekijker en een mooie ambassadeur voor de buurtbewoners.

Toen we een aantal weken later nogmaals gingen tellen bleek de kolonie, incl. jongen, zich verplaatst te hebben naar elders in de wijk. Met dit spektakel is weer een stukje van de Langbroekpuzzel gelegd, nu de rest nog.

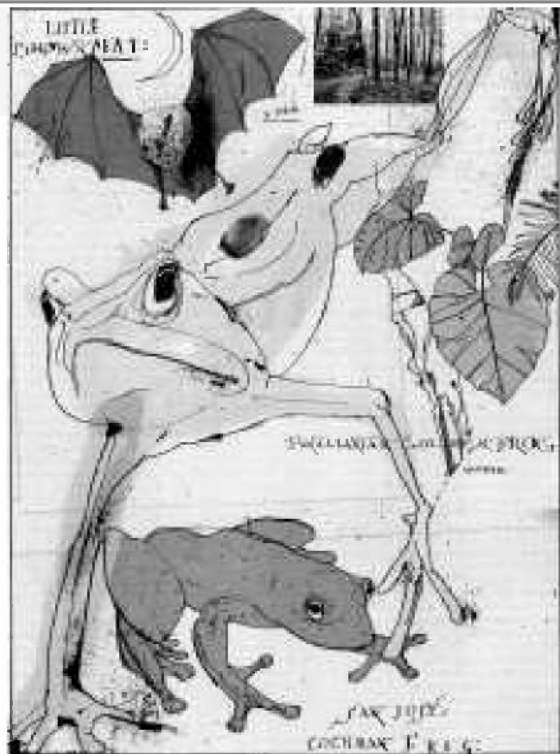
Het zesde uitsterven?

door Annemieke Ouwehand

Afgelopen mei verscheen er in The New Yorker een artikel over het mogelijke verband tussen het uitsterven van amfibieën door een Chytrid-schimmel en het (uit)sterven van vleermuizen door White-nose syndroom. In het onderstaande een vrije vertaling.

Amfibieën

In het begin van de jaren 1990 bestudeerde een Amerikaanse studente (Karen Lips) verschillende soorten kikkers in Costa Rica. In de twee jaar dat de veldstudie duurde verzamelde ze zeer veel informatie, ook van soorten die nog nooit beschreven waren. Na de gegevens thuis verwerkt te hebben keerde ze na een paar maanden terug. Hoewel het leek alsof er niks veranderd was, kon ze bijna geen kikkers meer vinden. De dode exemplaren die ze vond stuurde ze door voor analyse, maar er kon geen oorzaak worden gevonden voor het sterven. Een paar jaar later voerde ze in het westen van Panama een soortgelijk onderzoek uit. Tijdens dit onderzoek ging de lokale populatie kikkers met sprongen achteruit, opnieuw zonder aanwijsbare oorzaak. Wat de oorzaak ook was, duidelijk werd wel dat niet alleen Panama en Costa Rica erdoor beïnvloed werden, maar dat elders op de wereld vergelijkbare onverklaarbare sterfgevallen plaatsvonden.

Tegenwoordig is bekend dat de amfibieën sterven door toedoen van een schimmel, kort genoemd de Chytrid-schimmel. Over de hele wereld zijn beschermingsprogramma's opgezet om lokale populaties te isoleren van hun omgeving en zo besmetting te voorkomen. Dierentuinen helpen mee met dit programma en proberen door het opzetten van fokprogramma's gezonde populaties op te bouwen. In een later stadium kan met deze gefokte dieren mogelijk weer een wilde populatie gestart worden.

Vleermuizen

Dan naar de vleermuizen. Begin 2007 kreeg Al Hicks, werkzaam op het hoofdkantoor van het New York State Department of Environmental Conservation, verschillende vreemde berichten over vleermuizen. Het betrof actieve, half dode dieren in de buurt van woningen: midden in de winter. Toen in maart 2007 collega's tijdens een wintertelling veel dode en actieve dieren aantroffen in een grot bij Albany, gingen de alarmbellen af. Er werden dode dieren verzameld en foto's gemaakt van de in de grot aanwezige vleermuizen. Bij analyse bleek dat veel dieren een witte substantie op de neus hadden. Foto's werden opgestuurd naar vleermuiskenners, maar niemand was bekend met het fenomeen. In de winter van 2008 bleken in 33 winterverblijven vleermuizen met witte neuzen aanwezig te zijn. De substantie werd gedetermineerd als een schimmel die alleen bij lage temperaturen kan gedijen, het White-nose syndroom. In de tussentijd bleven vleermuizen sterven, op sommige plaatsen daalde de populatie met 97%. In maart 2008 werd de schimmel in drie andere Amerikaanse staten aangetroffen en afgelopen winter zijn daar nog vijf staten bijgekomen. Uit onderzoek blijkt dat in 2006 de eerste waarneming van White-nose gedaan is in Amerika, in een door vele toeristen bezochte grot in New York.

Mens

Het is de vraag wat de oorzaak is van de explosieve verspreiding van Chytrid en White-nose, de mens met zijn ontdekkingsdrang kan daar echter wel eens een groter aandeel in hebben dan wenselijk is. Voor alsnog is er geen remedie voor zowel Chytrid als White-nose. Binnen Nederland is Chytrid vooralsnog niet aangetroffen in het wild. Stichting Ravon doet momenteel onderzoek door amfibieën te bemonsteren, in het najaar worden de eerste resultaten verwacht. In Nederland is White-nose mogelijk

aangetroffen in een bunker in Zuid-Holland. Of het hier werkelijk White-nose betreft of een andere infectieziekte is niet bekend. De zoogdiervereniging beschikt inmiddels over een protocol voor bemonstering van winterverblijven en vraag iedereen alert te zijn op verschijnselen van White-nose bij vleermuizen.

Meer weten?

Zie The New Yorker, may 25, 2009: A reporter at large, The sixth extinction? There have been five great die-offs in history. This time, the cataclysm is us. By Elizabeth Kolbert.

Zie <http://www.sciencemag.org/cgi/content/abstract/323/5911/227> voor een artikel van Al Hicks.

Zie artikel Zoogdiervereniging: White-Nose Syndrome, ook in Nederland? Erik Korsten, Vilmar Dijkstra & Jasja Dekker op www.vleermuis.net

Of google eens op Chytrid of White-nose. Let wel op dat je niet net hebt gegeten.

POLL op www.vleermuis.net: Moet de dwergvleermuis van lijst 3?

door Carolien van der Graaf

Op www.vleermuis.net is de onderstaande POLL te vinden. Hieronder worden kort de resultaten tot nog toe weergegeven. Kijk op de website onder '[Bescherming](#)' - '[wetgeving nieuws](#)' - '[dwergvleermuis en tabel 3](#)'

Kan de gewone dwerg niet van Tabel 3?

6 (22%) *Nee, maar pro-actief vleermuisonderzoek is nuttiger dan onderzoek per project*

5 (18,5%) *Nee, want er is nog onvoldoende bekend over de trends en effecten*

5 (18,5%) *Ja, het is onzin dat de dwergvleermuis op tabel 3 staat*

3 (11,1%) *Nee, want op Habitatrichtlijn Bijlage 4.*

3 (11,1%) *Nee, andere soorten profiteren mee van maatregelen voor gewone dwerg (?!).*

3 (11,1%) *Nee, maar we kunnen wel minder zenuwachtig doen over dwergjes, de gunstige staat van instandhouding komt heus niet in gevaar.*

2 (7,4%) *Nee, maar we moeten wel een beter pakket compenserende en mitigerende maatregelen samenstellen*

0 (0%) *Nee, maar we kunnen onderzoeken wel beter richten.*

0 (0%) *Ja, daardoor krijgen andere vleermuissoorten meer aandacht*

27 (100%) totaal aantal stemmen (eerste stem: 8 maart 2009, laatste stem: 18 augustus 2009)

Tot nu toe vinden de meeste mensen dat pro-actief onderzoek nuttiger is dan onderzoek per project. Hier is in de praktijk nog weinig ervaring mee. Op twee plekken in Nederland is iets dergelijks uitgevoerd: in Rotterdam en Leiden. Mischien moeten we met z'n allen eens nadenken hoe goed pro-actief onderzoek uitgevoerd kan worden?

Daarnaast vindt men dat er onvoldoende bekend is over trend en effecten. Dat is wel opmerkelijk.

Mischien moeten we eens proberen onze gezamenlijke kennis omtrent dwergvleermuizen te bundelen?!

Wie heeft er bijvoorbeeld ervaring met bouwplannen of inrichting van een gebied en wie weet of de dwergvleermuizen hierop gereageerd hebben?

Denk mee en reageer op www.vleermuis.net '[Bescherming](#)' - '[wetgeving nieuws](#)' - '[dwergvleermuis en tabel 3](#)' of op het [forum](#).

Kwaliteitsprotocol voor de opvang van wilde dieren

door Carolien van der Graaf

Op 20 maart 2009 heeft het Ministerie van LNV het kwaliteitsprotocol opvang beschermde inheemse diersoorten vastgesteld. Bij het aanvragen van een ontheffing van de Flora- en faunawet voor het opvangen en verzorgen van vleermuizen moet in het vervolg aan dit kwaliteitsprotocol voldaan worden.

Stand-still beleid

De aanleiding voor het opstellen van het kwaliteitsprotocol is het 'stand-still' beleid voor opvangcentra voor wilde inheemse dieren, dat de overheid hanteert. Er wordt al jaren geen vergunning meer verleend aan nieuwe opvangcentra. Het is niet mogelijk een nieuw centrum te starten, zelfs als de capaciteit en kwaliteit van de bestaande opvangcentra niet toereikend zou blijken te zijn. Om het stand-still beleid te doorbreken en tegelijkertijd een kwaliteitsslag in de opvang van wilde dieren te realiseren, is het VOND in overleg gegaan met het Ministerie van LNV, de Vogel- en de Dierenbescherming. Met behulp van een subsidie hebben ze gewerkt aan het opstellen van een kwaliteitsprotocol.

VOND

VOND staat voor Vereniging van Opvang van Niet-gedomesticeerde Dieren (zie: www.vond.org). Bij de vereniging zijn opvangcentra aangesloten, die belang hechten aan de bepalingen van de gedragscodes en kwaliteitsprotocollen van VOND.

Voordat het kwaliteitsprotocol is vastgesteld, is er heel wat voorbereiding aan vooraf gegaan. De bestaande opvangcentra van wilde dieren zijn daarbij betrokken. Zij hebben in 2007 een uitnodiging gehad voor een regionaal overleg om mee te denken en input te leveren. In 2008 is het daaruit voortgekomen concept aan alle geregistreerde opvangcentra voorgelegd voor commentaar. In het najaar van 2008 heeft VOND het concept voor het protocol bij de minister ingediend. In het uiteindelijke kwaliteitsprotocol is het overgrote deel van het voorstel overgenomen.

Het kwaliteitsprotocol is te downloaden onder:
www.vond.org/downloads/Staatscourant_Kwaliteitsprotocol.pdf

Opvangcentra voor vleermuizen

De opvangcentra, die nu een ontheffing hebben, zullen bij het aanvragen van een nieuwe ontheffing moeten voldoen aan het kwaliteitsprotocol. Dat wil zeggen vanaf 2012, want tot die tijd geldt er een overgangstermijn. Tot 2012 krijgen de bestaande centra de gelegenheid zich in het protocol te verdiepen en de zorg erop aan te passen.

In Nederland zijn er drie opvangcentra voor vleermuizen:

- Noord-Holland: Vleermuisopvang Noord-Holland
- Groningen: Vleermuisopvang Groningen
- Zuid-Holland: Stichting Natuur- en Vogelwacht

Naast de opvangcentra zijn er in Nederland in een aantal provincies uitgebreide netwerken voor klachtenafhandeling, maar deze vallen buiten het kwaliteitsprotocol (zie kader).

Werken volgens kwaliteitsprotocol?

Vooraf bij kleine opvangcentra, zoals de egelopvang en ook de vleermuisopvang, bestaat de angst dat niet aan de nieuwe regelgeving voldaan kan worden, gezien het extra papierwerk (= tijd) en de strenge eisen over huisvesting en de vakkennis van de vrijwilligers. Hierover is in de Zoogdier ook een artikel van de egelopvang over verschenen.

Mw. Oosterhuis van de vleermuisopvang Noord-Holland heeft aangegeven, dat een aantal eisen lastig

aalbaar zijn of erg duur, zeker voor kleine aantallen van ca. 90 vleermuizen per jaar verdeeld over 8 opvangsters. Tot 2012 kan hopenlijk nog op de bestaande wijze doorgewerkt worden. Daarna kan wellicht een samenwerking met de egelopvang overwogen worden.

Dhr. Haan van Stichting Natuur- en Vogelwacht heeft aangegeven, dat het protocol ertoe leidt dat ze na 2012 zullen stoppen met het asielwerk. De voorwaarden en eisen van het protocol zijn zo streng en kostenvoerend, dat vrijwel geen enkele vrijwilligersorganisatie of particulier eraan kan voldoen.

Ook mw. Van Oosten van Vleermuisopvang Groningen heeft aangegeven, dat ze grote problemen verwacht en dat de nieuwe situatie nog erg onduidelijk is; o.a. welke directe en indirecte kosten er aan de ontheffing verbonden zijn. Zij geeft aan: *'Het vleermuisopvangen is een aparte situatie binnen de asiels. Je hebt geen ruimte nodig, je doet geen operaties en je stoort je leefomgeving niet. Immers vleermuizen maken geen geluid en ze stinken niet.'* Vanuit dit gezichtspunt zijn een aantal eisen uit het kwaliteitsprotocol voor de vleermuisopvang 'overdreven' streng.

Aan de hand van deze eerste reacties lijkt het er niet goed uit te zien voor de vleermuisopvangcentra in Nederland. Een nadere toelichting van de gevolgen van het kwaliteitsprotocol voor de vleermuisopvang in Nederland volgt. De Vlen zal nog contact opnemen met de opvangcentra om te inventariseren welke praktische problemen er spelen en om te kijken of er hulp geboden kan worden; hetzij vanuit de Vlen, hetzij door andere organisaties erbij te betrekken.

Heb je een reactie na het lezen van het Kwaliteitsprotocol of zou je willen meedenken over de toekomst van de vleermuisopvang in Nederland, geef dan je mening op het forum van www.vleermuis.net of stuur een e-mail naar flen@vleermuis.net.

Vleermuizen opvangen, mag dat?

Het kwaliteitsprotocol geldt voor centra die langdurig vleermuizen opvangen en verzorgen. De 24-uurs diensten van de klachtenafhandeling vallen hier niet onder. Het bieden van eerste hulp aan vleermuizen valt onder de algemene Zorgplicht (artikel 2 van de Flora- en faunawet) en is toegestaan zonder ontheffing of kwaliteitsprotocol.

Artikel 2 luidt: *'Een ieder neemt voldoende zorg in acht voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving. De zorg houdt in ieder geval in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen voor flora of fauna kunnen worden veroorzaakt, verplicht is dergelijk handelen achterwege te laten voor zover zulks in redelijkheid kan worden gevergd, dan wel alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevergd teneinde die gevolgen te voorkomen of, voor zover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken.'*

Volgens de Flora- en faunawet is het verder voor iedereen verboden om beschermde wilde dieren in bezit te hebben. Met andere woorden: vleermuizen zijn geen huisdieren.

Dat valt onder artikel 9.

Artikel 9 luidt: *'Het is verboden planten of producten van planten, of dieren dan wel eieren, nesten of producten van (beschermde) dieren te koop te vragen, te kopen of te verwerven, ten verkoop voorhanden of in voorraad te hebben, te verkopen of ten verkoop aan te bieden, te vervoeren, ten vervoer aan te bieden, af te leveren, te gebruiken voor commercieel gewin, te huren of te verhuren, te ruilen of in ruil aan te bieden, uit te wisselen of tentoon te stellen voor handelsdoeleinden, binnen of buiten het grondgebied van Nederland te brengen of onder zich te hebben.'*

Programma 13^e Nacht van de Vleermuis 2009

Vleermuizen verdienen meer aandacht. Het gaat op veel plaatsen in Europa slecht met ze. Daarom initieert Eurobats jaarlijks de Europese Nacht van de Vleermuis. Ter gelegenheid daarvan organiseert de Vleermuiswerkgroep Nederland op 28 en 29 augustus vleermuiswandelingen. Dan worden er door heel Nederland vleermuiswandelingen gehouden. Tijdens deze wandelingen wordt met bat detectors naar vleermuizen gezocht. Er wordt informatie verstrekt over de waargenomen vleermuissoorten, hun voorkomen en hun gedrag. Op sommige locaties wordt voorafgaand aan de wandeling een lezing gegeven of vinden aanvullende activiteiten plaats. Een kans voor jong en oud in heel Europa om meer te weten te komen over vleermuizen en ze zelfs te horen en te zien!

De Europese Nacht van de Vleermuis is een initiatief van Eurobats, de Europese organisatie voor de bescherming van vleermuizen (www.eurobats.org). In Nederland wordt het evenement ingevuld door de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN). We werken hierbij samen met de Vereniging voor Veldbiologie (KNNV), de Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie (IVN) en veel vrijwillige excursieleiders. De wandelingen vinden voornamelijk plaats in de omgeving van bezoekerscentra. Hier volgt het programma:

Locatie: Rotterdam-Schiebroek te Rotterdam (Zuid-Holland)

Datum: vrijdag 28 augustus, 21:00 uur

Startpunt: wordt bekend gemaakt bij aanmelding
Organisatie: Vogel- Vleermuis- en Vlinderwerkgroep Noordrand
Aanmelden: Peter van Dalen, VanDalenV@cs.com, 010 - 41 88 467. Het maximale aantal deelnemers aan de excursie is 25, dus wees er snel bij! Deelname is in principe gratis maar een kleine vrijwillige bijdrage t.b.v. de Werkgroep is altijd erg welkom. Bij heel slecht weer gaat de excursie niet door. In dat geval zal op een andere datum deze excursie opnieuw worden gepland.

Locatie: Ruinen (Drenthe)

Datum: vrijdag 28 augustus 2009 19:45 uur

Startpunt: bezoekerscentrum Dwingelderveld, Benderse 22, 7963 RA Ruinen
Aanmelden: Sanne van Gemerden, tel: 0522 - 47 29 51, e-mail: S.vanGemerden@natuurmonumenten.nl, opgave verplicht, kosten gratis

Locatie: Drouwen (Drenthe)

Datum: vrijdag 28 en zaterdag 29 augustus, 19:30 - 23:00 uur

Startpunt: "Het Boomkroonpad, steenhopenweg 4, 9533 PN Drouwen
Aanmelden: José van Eldik, 0592 - 377 305, opgave verplicht, kosten gratis.

Locatie: Haarlem (Noord-Holland)

Datum: vrijdag 28 augustus 2009, 19.45 - 23.00 uur

Startpunt: Amsterdamse Waterleidingduinen. Bezoekerscentrum De Oranjekom, 1e Leyweg 6, 2114 BH in Vogelenzang
Aanmelden: Gwen Wouters, gwen.wouters@waternet.nl of struinen@waternet.nl, opgave verplicht, kosten gratis.

Locatie: Ede (Gelderland)

Datum: vrijdag 28 augustus 2009, 19.45 - 23.00 uur

Startpunt: Ede Doolhoflaan, tegenover Huize Kernhem, richting begraafplaats 300 meter voor het spoor. Nabij vleermuisreservaat in Ede.
Aanmelden: Kees Jan Schilstra, 06 - 57 33 44 88 of K.J.Schilstra@hotmail.com. Aantal deelnemers beperkt, aanmelden verplicht. Bij (extreme) regen gaat de excursie niet door.

Locatie: Appelscha (Friesland)

Datum: zaterdag 29 augustus 2009, 19.30 uur

Startpunt: "Bezoekerscentrum Drents-Friese Wold" . Terwisscha 6a, 8426 SJ Appelscha
Aanmelden: Albert Jan Koops. 0516 - 464 020, drentsfriesewold@staatsbosbeheer.nl, opgave verplicht, kosten gratis.

Programma Nacht van de Vleermuis 2009 *vervolg*

Locatie: Eindhoven (Noord-Brabant)

Datum: zaterdag 29 augustus 2009, 20.00 - 22.30 uur

Startpunt: Milieu Educatie Centrum, Genneperweg 145, Eindhoven
Organisatie: Vleermuiswerkgroep Noord Brabant
Aanmelden: bij het Milieu Educatie Centrum, 040 - 259 47 00, deelname aan de lezing en wandeling is gratis.

Locatie: Den Haag (Zuid-Holland)

Datum: zaterdag 9 augustus 2009, 20.00 - 22.00 uur

Startpunt: Bezuidenhoutseweg ter hoogte van paleis Huis ten Bosch bij de fietsersbrug.
Organisatie: Vleermuis Werkgroep Nederland
Aanmelden: Leonie de Kluys, ldekluys@yahoo.com. Deelnemen is gratis. Het aantal deelnemers is beperkt, dus wel graag aanmelden.

Locatie: Neede (Gelderland)

Datum: zaterdag 29 augustus 2009, 20.15 - 21.30 uur

Startpunt: Bibliotheek "De Meijer" Hessenweg 2 in Neede (de Bibliotheek is gevestigd in een oude Saksische boerderij / herberg).
Organisatie: IVN en de Stichting Vleermuizendorp Neede
Aanmelden: Bert Niessink, bertniessink@hetnet.nl, opgave verplicht, deelname is gratis. Maar alles is wel op eigen risico.
Opmerking: excursie op de fiets (zelf meebrengen)

Locatie: Heerlen (Limburg)

Datum: zaterdag 29 augustus 2009, 20.30 uur

Startpunt: parkeerplaats, Sportcentrum Kaldenborn (nabij klimhal Neoliet)
Organisatie: IVN Heerlen
Aanmelden: 045 - 571 2609 of heerlen@ivn-limburg.nl, deelname is gratis.

Locatie: Velhorst (Gelderland)

Datum: zaterdag 29 augustus 2009, 19.30 - 21.30 uur

Startpunt: Landgoed De Velhorst, Parkeerplaats Natuurmonumenten, Lageweg ter hoogte van Velhorst 1

Organisatie: Vereniging Natuurmonumenten
Aanmelden: ledenservice van Vereniging Natuurmonumenten, 035 - 955 99 55 of via www.natuurmonumenten.nl. Kosten voor leden natuurmonumenten: 4,00 Euro per persoon, Niet leden: 7,00 Euro per persoon, Kinderen tot 12 jaar: 2,00 Euro, aantal deelnemers is maximaal 20.

Locatie: Ede (Gelderland)

Datum: vrijdag 4 september 2009, 19.30 - 21.30 uur

Startpunt: Ede Doolhoflaan tegenover Huize Kernhem richting begraafplaats 300 meter voor het spoor.
Aanmelden: Kees Jan Schilstra, 06 - 57 33 44 88 of K.J.Schilstra@hotmail.com. Aantal deelnemers beperkt, aanmelden verplicht. Bij (extreme) regen gaat de excursie niet door.

Locatie: Nijmegen (Gelderland)

Datum: vrijdag 4 september 2009, 19.45 - 21.45 uur

Startpunt: park Brakkenstein. Ingang naar de manege (vlak bij de spoorwegovergang)
Aanmelden: Nanne Nauta, n.nauta@chello.nl. Aantal deelnemers beperkt, aanmelden verplicht.

Locatie: Rotterdam (Zuid-Holland)

Datum: vrijdag 4 september 2009, 20.30 - 23.00 uur

Startpunt: heemtuin. parkeerplaats aan het Langepad in het Kralingse Bos (kruising Prinses Beatrixlaan en Langepad).
Aanmelden: Niels de Zwarte, bsr@nmr.nl, één van de stadsecologen van Rotterdam, of meldt je telefonisch aan bij bureau Stadsnatuur Rotterdam: 010-2660470. Deelnemen is gratis. Het aantal deelnemers is beperkt, dus wel graag aanmelden.

(PS: de week er na, op zaterdag 12 september 2009, wordt op de Open Monumentendag een lezing én excursie over vleermuizen gegeven in de binnenstad van Rotterdam!)

Programma Nacht van de Vleermuis 2009 *vervolg*

Locatie: Leiden (Zuid-Holland)

Datum: zaterdag 5 september 2009, 14.00 - 22.30 uur

Startpunt: Bezoekerscentrum Het Reigersbos, Polderpad, Polderpark Cronesteyn, Leiden (zie routebeschrijving).

Organisatie: IVN Afdeling Leiden

Aanmelden:

webmaster@polderparkcronesteyn.nl, graag tevoren opgeven.

Omschrijving:

14.00 - 16.00 uur: voor de jeugd van 6-12 jaar.

Deze activiteit is alleen voor kinderen; ouders kunnen eventueel terecht in het theehuis.

Inhoud: Er komt iemand vertellen over vleermuizen, en we gaan een vleermuis knutselen

Organisatie: IVN Afdeling Leiden,

Jeugdnatuurclub

Coördinator: Ankie Hoogendoorn en Jack Boogmans

19.45 - 22.30 uur: Vleermuizen-excursie, voor jeugd en volwassenen

Inhoud: We wandelen door verschillende stukjes van het Polderpark, en proberen met de hulp van batdetectors en misschien ook op zicht verschillende soorten vleermuizen waar te nemen. Na afloop kan men nog terecht in het bezoekerscentrum.

Zelf meenemen: een zaklantaarn kan handig zijn.

De organisatie zorgt voor batdetectors.

Organisatie: IVN Afdeling Leiden, Werkgroep Cronesteyn

Coördinator: Jack Boogmans en Gerard van der Klugt

Routebeschrijving:

De locatie zelfs is niet per auto bereikbaar!

Parkeren auto bij voorkeur Melchior Treublaan, in de omgeving van station Lammenschans en Kanaalweg.

OV: Station Lammenschans, of Café Cronesteyn, Lammebrug, Europaweg.

Lopen of fietsen: langs het Rijn-Schiekanaal, vanaf de fietsbrug langs het spoor (Kanaalbrug) over het Cronesteinpad langs het kanaal, of vanaf

de Lammebrug (van de Europaweg) over de weg Cronesteyn. Sla links van kampeerboerderij Stochemhoeve het Polderpad in; voorbij het bos ligt links het bezoekerscentrum.

Locatie: Landgoed de Velhorst (Gelderland)

Datum: zaterdag 5 september 2009, 19.30 - 21.30 uur

Startpunt: Locatie Landgoed De Velhorst, parkeerplaats Natuurmonumenten, Lageweg ter hoogte van Velhorst 1

Organisatie: Vereniging Natuurmonumenten

Aanmelden: bij ledenservice van Vereniging Natuurmonumenten, 035 - 955 99 55 of via

www.natuurmonumenten.nl. Kosten voor leden

natuurmonumenten: 4,00 Euro per persoon, Niet

leden: 7,00 Euro per persoon, Kinderen tot 12 jaar:

2,00 Euro. Aantal deelnemers is max. 20 .

John Hageman schrijft en verzamelt gedichten over vleermuizen. De volgende in de reeks is een gedicht van Karel Eykman:

Vleermuis

*Om zo te kunnen kijken
door het donker op je gevoel
door de nacht gevaar ontwijken
zeilend zweven naar je doel.*

*Dat je zien kan, door dat te horen
wat je tevoren hebt gefloten voor je uit.
Die radar raadt dan met je oren
naar de echo van wat je fluit.*

*Met armen wijd door de straten scheren
dat is wat ik van hem leren wou
om rakelings blindelings terug te keren
op de tast
naar huis
naar jou.*

Karel Eykman

(op poster Pabo Print Eindhoven 1997)

VLEN-DAG 2009 op zaterdag 31 oktober 2009

Zet de datum alvast in je agenda!

Datum: zaterdag 31 oktober 2009

Locatie: Deventer (gesponsord door Tauw)

Begintijd: 9:00 uur

Eindtijd: 17:00 uur

Net als voorgaande jaren wordt er dit jaar weer een spetterende en boeiende Vlen-dag georganiseerd met lezingen, posters, filmpjes en verhalen over recente onderzoek en nieuwe ontdekkingen van vleermuizen.

In 2009 zijn weer veel nieuwe dingen in vleermuisland gebeurd. Zoals de ontdekking van een verblijfplaats bosvleermuizen. Ook zijn er interessante resultaten van onderzoeksprojecten, onder andere onderzoek naar de grijze grootoorvleermuis, brandt's vleermuis en bechstein vleermuis. Zet de datum alvast in je agenda

Agenda

Opgeven voor een transect Autovleren!

Datum: 1 juni t/m 1 oktober

Organisatie: Zoogdiervereniging

Plaats: landelijk

Programma: In 2008 zijn met hulp van talloze vrijwilligers een 20tal transecten gereden.

Volgend jaar wordt het project verder uitgebreid en getest. U kunt zich al opgeven voor een transect in 2009!

Kosten: geen

E-mailadres:

vrijwilligers@zoogdiervereniging.nl

Cursus Zoldertellingen vleermuizen

Datum: 4, 5, 18, 19 september 2009

Organisatie: De Zoogdiervereniging

Plaats: Gouda, Eindhoven, Roermond

informatie: www.zoogdiervereniging.nl

E-mailadres: cursussen@zoogdiervereniging.nl

De Zoogdiervereniging bouwt samen met deze en nieuwe vrijwilligers de tellingen uit tot een systematisch monitoringproject voor vleermuizen op zolders. Voor het opleiden van deze vrijwilligers geeft de Zoogdiervereniging de cursus 'Zoldertellingen vleermuizen'.

In september wordt de cursus op drie plaatsen gegeven, t.w.:

- Eindhoven, 4 en 5 september (docenten René Janssen en Nanning Jan Honingh)
- Gouda, 5 september (docent Hans Huitema)
- Roermond, Groenhuis, 18 en 19 september (docent Paul van Hoof)

Cursus 'Vleermuizen en planologie'

Datum: 15 t/m 29 oktober

Locatie: Arnhem

Organisatie: Zoogdiervereniging & Dienst Landelijk Gebied

Kosten: € 900,- (Excl. BTW) pp, incl. koffie, thee en lunches

Contact: Barbara Pattikawa

E-mailadres: secretariaat@zoogdiervereniging.nl

Telefoon: 026-3705318

Vlen-dag

Datum: zaterdag 31 oktober 2009

Plaats: Deventer (Tauw)

Informatie: www.vleermuis.net

XVth International Bat Research Conference

Datum: augustus 2010

Informatie: nog niet beschikbaar

Plaats: Praag, Tsjechische Republiek

Voertaal: Engels

XVIth International Bat Research Conference

Datum: augustus 2011

Informatie: nog niet beschikbaar

Plaats: Litouwen

Voertaal: Engels

Voor informatie over bovenstaande conferenties kan men ook terecht bij:

RCBSC

Postbus 835, 2300 AV Leiden

e-mail: phc.lina@tiscali.nl

- advertentie -

BioQuip

Het adres voor vleermuisdetectors

Tevens veerunsters en zoogdiervallen

E. de Boer van Rijkstraat 13
2331 HH Leiden

tel.: 071 -531 49 79

fax: 071 -576 62 68

e-mail: bioquip@zonnet.nl

website: www.bioquip.nl

ook tijdens de avonduren bereikbaar

Adressen

Vleermuiswerkgroep Nederland-VZZ

Secretaris: Anne Jifke Haarsma, tel: 06 - 16392155, Rijnlaan 153, 2105 XM Heemstede.

Publiciteit en Ledenadministratie: Saskia Roselaar, saskiaroselaar@hotmail.com.

Overige bestuursleden: René Janssen, tel: 0345 - 530085, Leonie de Kluys, tel: 06 - 41482817, Carolien van der Graaf, tel: 070 - 8892222, Annemieke Ouwehand, tel: 026-4951448, www.vleermuis.net, e-mail: vlen@vleermuis.net

Zoogdiervereniging

Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, tel: 026 - 3705318, fax: 026 - 3704038, site: www.zoogdiervereniging.nl, e-mail: info@zoogdiervereniging.nl

Zoogdiemonitoring

Antwoordnummer 1380, 6800 VC Arnhem
e-mail: zoogdier@zoogdiervereniging.nl

Wintertellingen: Vilmar Dijkstra, e-mail:

v.dijkstra@vzoogdiervereniging.nl

Databankbeheerder: Martijn Vanoene

zoogdier@zoogdiervereniging.nl of
martijn.vanoene@zoogdiervereniging.nl

Provinciale Werkgroepen

Friesland: Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF)

Coördinator: Teddy Dolstra, tel: 0621 - 686354,

Zuiderweg 10, 8395 KV Steggerda, e-mail:

Suchbistenwurkgroep-fff@hetnet.nl

Groningen: Vleermuis Coördinatie Overleg Groningen (VleCOG)

Contactpersoon: Jan van Muijlwijk, Golf van Riga 61, 9642 CJ Veendam, e-mail: jvmmap@bart.nl

Drenthe: Vleermuiswerkgroep Drenthe (VLED)

Provinciaal coördinator: Reinier Meijer, tel: 0592 - 372359, Zwartwatersweg 103, 9402 SM Assen, e-mail: vled@vzz.nl

Overijssel: ZWG- Overijssel

Secretariaat: p/a N & M Overijssel

Contactpersoon: Nico Driessen, tel: 038 - 4250960,

Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, e-mail:

n.driessen@natuurmilieu.nl

Gelderland: VLEGEL

Secretaris: Hans Hartvelt, tel. 0318-430898,

Lijsterbeslaan 7, 6721 CW Bennekom, e-mail:

secretariaat@vlegel.org

Wintertellingen: Gerhard Glas, tel. 026-4432879

Flevoland:

Contactpersoon: Jeroen Reinhold, tel: 0320 - 231971, Archipel 35-44, 8224 HK Lelystad, e-mail: reinhold@landschapsbeheer.net

Noord-Holland: NOZOS

Contactpersoon: Joy de Wit, tel: 020 - 6974518, Veldhuizenstraat 82, 1106 DH Amsterdam, e-mail: wittrans@xs4all.nl

Gooise Vleermuiswerkgroep (GVW)

Contactpersoon: Paul Keuning, p.keuning@tiscali.nl
website: www.gooivleer.tk

Zuid-Holland: ZWG- ZH

Contactpersoon: Kees Mostert, 015-2145073
Palamedestraat 74, 2612 XS Delft, info@zwgzh.nl

Utrecht: VLEU

Contactpersoon: Eric Jansen, tel: 030 - 2722644, Vermeulenstraat 164, 3572 WT Utrecht, e-mail: eajansen@zonnet.nl

Monitoring: Zomer Bruijn, tel: 033 - 4622974), Nieuwstraat 23, 3811 JX Amersfoort

Noord-Brabant: VWG-NB

Contactpersoon: Fraans Hijnen

Wintertellingen: René Janssen

Kastencoördinator: Erik Korsten, Chiel Simons
vleermuis.brabant@planet.nl

Vleermuisstichting Noord Brabant

Contactpersoon: Ad van Poppel, tel: 013 - 4552030, Griegstraat 449, 5011 HL Tilburg

Limburg: ZWG-NHGL

Contactpersoon / monitoring: Ludy Verheggen, tel: 043 - 3641166, Lijsterbeslaan 22, 6241 AN Bunde, e-mail: ludy.verheggen@vzz.nl

Wintertellingen mergelgroeven: Jos Cobben, tel: 043 - 3252776

Netwerk Klachtenafhandeling IKL: Jan Kluskens, tel: 0475 - 386430

Zeeland: ZWG- Zeeland

Contactpersoon: Nanning-Jan Honingh (tel: 0113 - 548119) Schoondijksedijk 35, 4438 AE Driewegen, e-mail: nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl

Teksten kunnen aangeleverd worden via mail. Foto's en tekeningen liefst apart via de e-mail toesturen.

Grafieken gelieve in een excel- bestand te versturen.

Email: VLENNIEUWSBRIEF@vleermuis.net